

አልማዛዊ እዮቤልዩ

ዠኸሪ ቀዳሞት ዓመታት ሓርነታዊ ቃልሲ

መምህር ነጸረአብ አዛዚ

1

ኤርትራ ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ ቃልሲ

ኤርትራ ካብ ግንቦት 1941 ክሳብ ታሕሳስ 1950 ብሕልኸላኽ ዝመልኦ ፖለቲካዊ ቃልሲ ድሕሪ ምሕላፋ ኣብ መጨረሻታ ኣንጻር ናይቲ ኣብ ባይታ ዝነበረ ሓቂ ብጽልዋን ተጽዕኖን ሓያላን ሃገራት ብፈደረሽን ምስ ኢትዮጵያ ከም ትቕረን ተገብረ። ብ2 ታሕሳስ 1950 ዝተኣከበ መጋባእያ ሕቡራት ሃገራት፡ ብውሳኔ 390 A/5 ናጽነት ይኹን ሕብረት ዝተመነዩ ኤርትራውያን ዘይተጸበዩዎ ንረብሓ ሓያላን ሃገራትን ኢትዮጵያን ዘገልግል ፈደረሽን ወሲኑ። ኣብቲ ግዜቲ ወኪል ጸሓፊ ጉዳያት ወጻኢ ኣመሪካ ዝነበረ ጆን ፎስተር ዳላሲ፡ ከምዚ ክብል ብዛዕባቲ ኣብ ልዕሊ ህዝቢ ኤርትራ ዝተፈጸመ ዓመጽ ተአሚኑ፡ “ብዓይኒ ፍትሒ ርእይቶ ህዝቢ ኤርትራ ኣብ ግምት ክኣቱ ይግባእ ነይሩ። እንተኾነ ግን፣ ስትራተጂያዊ ረብሓና ኣብ ቀይሕ ባሕሪን ማእከላይ ምብራቕን ዓለማዊ ሰላምን ጸጥታን፡ እታ ሃገር ምስታ መሓዛና ኢትዮጵያ ክትቀረን ግድን ገይሩዎ ኣሎ።” ፈደረሽን ከም ኣምር ኣብ መንጎ ክልተ ወይውን ካብ ክልተ ንላዕሊ ሃገራት ብድሌት ዝፍጠር ሕብረት ኮይኑ፡ ተጸመድቲ ኣብ ዘቕምኦ ላዕለዎይ ኣካል፡ ማዕረ ብጽሒትን ሓላፍነትን ክህልወን ዘፍቅድ ስርዓትዮ። እቲ ኣብ መንጎ ኤርትራ ዝተስገደደ ፈደረሽን ግን፡ ንኤርትራ ኣብ ትሕቲ ዘውዲ ሃጻይ ሃይለስላሴ ዝቕረን፡ መንግስቲ ኢትዮጵያ፡ ናይቲ ፈደረሽንን ናይ ኢትዮጵያን መንግስቲ ክኸውን ዝፈቐደ፡ ምክልኻል፡ ጉዳያት ወጻኢ፡ ባጤራ፡ ፋይናንስ፡ ናይ ውሽጥን ወጻኢን ንግዲ፡ መንግስቲ ውሽጥን ወጻኢን፡ ወደባት ኤርትራን ካልእ ግንባታትን ካብ ኤርትራ መንዚዑ ንመንግስቲ ፈደረሽን (ንኢትዮጵያ) ዝመጠወ ዓማጺ ውሳኔ ነይሩ። ብዘይካዚ ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ

ንሓደ ናይ ደሞክራሲ አንፈት ዝነበሮ ስርዓት ምስ ንጉሳዊ ስርዓት ክጽንብር ብምፍታኑ፡ ካብ ፈለግ ዘይክውንነታዊ ጽምዶ እዩ ነይሩ።

ውሳኔ ፈደረሽን ኣብ ተግባር ክውዕል ኣብ ዝተፈተነሉ'ውን ካብ ኢትዮጵያን ሕሉፋት ደገፍታን ከቢድ ጸገምዮ ጎኒፋዎ። እተን ንነጻነት ዝድግፋ ሰልፍታት ኤርትራ ምስ ኩሉ ዕቃብታተን ምስቲ ሓድሽ መድረሽ ዝሳነ ስምን ውዳብን ፈጠረን ብመንፈስ ፈደረሽን ክምእዘዛ ቅሩብነተን ከርእያ ከለዋ ሕብረታውያን ግን “መኸርመዪ ዝረኸበስ መሳፍሒ ነይስእን” ኢሎም እናፈከሩ ምስ ኢትዮጵያ ተሓባቢሮም ፈደረሽን ንምፍራስ ካብታ ቀዳመይቲ መዓልቲ ጀሚሮም ተበገሱ። ኣብቲ ግዜ'ቲ ኤርትራውያን ዝነበሮም ማሕበራቲ-ቁጠባውን ፖለቲካውን ምዕባለ፡ ኣብ ኢትዮጵያ ክህሉስ ይትረፍ ከም ኣምር'ውን ይፍለጥ ኣይነበረን። ፖለቲከኛታት ኢትዮጵያ ድማ ነቲ ኣብ ኤርትራ ዝነበረ ፖለቲካዊን ቁጠባዊን ምዕባለ ኣብ ክንዲ ከም ጸጋ ከም ስግኣት ስለዝቆጸሩዎ ካብ ምርዓሙ፡ ምንቃሉ መሪጸም። ናይ'ቲ ኣብ ኤርትራ ዝግበር ኩሉ ሽርሕን ተንኮልን ሃንዳስን ኣተሓባባርን ድማ፡ እቲ ኣብ ኤርትራ ክህሉ ዝተፈቐደሉ ቤት-ጽሕፈት ወኪል (እንደራሴ) ንጉስ ሃይለስላሴ ነበረ። ቀዳሞት ግዳይ እንደራሴ ካብ ዝኾኑ ወገናት ንደገፍቲ ናጻነት ዝመርሑ ዝነበሩ ፖለቲከኛታት ከም በዓል ሸኽ ኢብራሂም ሱልጣን፡ ወልደአብ ወልደማርያምን ካልኦትን እዮም። ቦቲ ክወርዶም ዝጀመረ መጥቃዕቲ ድማ ግዳይ መውጋእትን ስደትን ኮኑ። ነቲ ፈደራላዊ ስርዓት ክዕቅቡ ዝፈተኑ፡ ምፍራስ ፈደረሽን ዘይደገፉ ሕብረታውያን'ውን ኣይተናሕፉን። ናይ ባይቶን መንግስትን መዝነት ተሓዲጎም ከም ዝባረሩን ከምዝድስክሉን ተገብረ። እንትርፎ “ኢትዮጵያ ወይ ሞት” ዝብሉ ሕሉፋት ሕብረታውያን ኩለን ፖለቲካውያን ሰልፍታት ተኣጊደን፡ ጋዜጣታት ተዓጽዮን ኣሰናዳእተን'ውን ኣብ ማእሰርቲ ተዳጎኑ።

ኣብ ርእሲዚ ኤርትራ ብቐጠባ ነብሳ ከም ዘይትኸእል ንምርኣይ ቁጠባ ኤርትራ ደይ መደይ ኢልካ ከምዝገኑ ተገብረ። ብዙሓት ፋብሪካታት ተነቐለን ንማእከል ኢትዮጵያ ክግዕዛ ከለዋ፡ ኣብኣተን ዝሰርሕ ዝነበረ ክኢላዊ ዓቕሚ ናብ ስደት ኣምራሑ። ዓንቀጻት ፈደረሽንን ቅዋም ኤርትራን ዝፈቐደ ፖለቲካውን ሰቪካውን መሰላት መታን ህዝቢ ከዩስተማቕሮ ብመደብ ተጋሂሱ። ናይ እዝን ካልእን ግህሰታት ግብረ መልሲ ከኣ፡ ዓበይቲ ከተማታት ኤርትራ ብናዕብን ሰለማዊ ሰልፍን ተናወጸ። ኢትዮጵያን ሕሉፋት ደገፍታን ግን ተቓውሞን ኣቤቱታን ህዝቢ ከይዓጠጠም፡ ኤርትራዊ ኣምራት ኣብ ምምንቋስ ብንጥፈት ተጸምዱ። መስከረም 1959፡ ነቲ ዝያዳ ነጻነት ዝህብን መሰል ሰራሕተኛታት ዝሕሉን ሕጊ ዕዮ ናይ 1952 ኣልዮም ንኢትዮጵያ ዝምችእ ሓድሽ ሕጊ ኣብ ግብሪ ኣውዓሉ። 24 ታሕሳስ 1958 እታ ኣበን ኤርትራዊ መንነት ዝኾነት ባንዴራ፡ ካብ ዘንጋ ወሪዳ ናይ ኢትዮጵያ ባንዴራ በይና ከም ተንበልብል ተገብረ። ኣብ ግንቦት 1960 መንግስቲ ኤርትራ ዝብል ስም ናብ ምምሕዳር ኤርትራ ተቐየሩ። መራሒ መንግስቲ ዝብል ናብ ዋና ኣመሓዳሪ ንኢሱ። ኣብ ተመሳሳሊ ዓመት፡ መምሃሪ ቋንቋ ካብ ዓረብን ትግርኛን ብግዲ ናብ ኣምሓርኛ ተለዊጡ። ብዘይካዚ እቲ ብኣገልገልቲ ኢትዮጵያ ዝተመልኦ ባይቶ ኤርትራ፡ ብጸቕጢ ወግዓዊ ቋንቋኡ ኣምሓርኛ ክኸውን ተሰማሚዑ። እዝን ካልእን ግህሰታት ምስ ተወሰኹ፡ ደለይቲ ናጻነት ዝነበሩ ጥራሕ ዘይኮኑ ዕሉላት ደገፍቲ ሕብረት'ውን እቲ ዓመጽ ኣይተዋሕጠሎምን። እንተኾነ ኣዝዩ ስለዝረፈደ ንኢትዮጵያ ካብ ድሌታ ደው ዘብላ ሓይሊ ኣይነበረን።

ብሰንኪ'ቲ ኣብ ኤርትራ ካብ መዓልቲ ንመዓልቲ እናበኣስ ዝኸይድ ዝነበረ ኩለንተናዊ ግህሰት ዝኸሓኑ ናብ ጎረባብቲ ሃገራት ተሰዱ። ከም ውጽኢቱ ድማ፡ ኣንጻር ዓማጺ ተግባራት ኢትዮጵያ ብምስጢር ዝቃለስ ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ - ሓራካ - ወይ ድማ ማሕበር

ሸውዓተ ዝተሰምዩ ውድብ ብስደተኛታት መንእሰያት ኣብ ፖርት ሱዳን ቆመ። ዕላማ ሓራካ ነቲ ናብ ናጽነትን ሕብረትን ተፈላልዩ ዝነበረ ህዝቢ ኣብ ሓደ ደንበ ኣሕቢርካ ንመግዛእቲ ኢትዮጵያ ካብ ኤርትራ ብምጽራግ ናጽነት ኤርትራ ምርግጋጽ ነበረ። 2 ሕዳር 1958 ኣብ ፖርት ሱዳን ኣብ መንበሪ ዝሓመድ ስዒድ ናውድ ኣብ ዝተጋብአ መስራቲ ኣኼባ፡ እድሪስ መሓመድ ሓሰን (ገንሸራ) ሳልሕ ኣሕመድ እያይ፡ ሸኽ ዑስማን ሓሰን ሓጅ እድሪስ፡ ዑስማን መሓመድ ዑስማን፡ ያሲን መሓመድ ሳልሕ ኣልዓቓዳ፡ መሓመድ ኣልሓሳን ዑስማን፡ ሓቢብ ዑመር ገዓስን ካልኦትን መንእሰያት ነታ ቀዳመይቲ ዋህዮ ማሕበር ሸውዓተ ኣቆሙ። ድሕሪዚ ናይ ሓራካ ዋህዮታት ብቕጽብት ኣብ ሱዳን፡ ስዑዲ ዓረብ፡ ግብጺ፡ ኢትዮጵያን ከተማታትን ዓድታትን ኤርትራን ፈለቓ። ሓራካ ኣንጻር ኢትዮጵያ ደው ብምባላ ጥራሕ ልቢ ብዙሓት ሰለበት። ካብ ከበሳን መታሕትን ኣሰላምን ክርስትያንን ኣብ ሓደ መኣዲ ዝጸንበረት ሓራካ ንቃልሲ ኤርትራ ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ ቃልሲ ዘሰጋግር ድልድል ሃነጸት።

ፈደረሽን ካብ ግዜ ናብ ግዜ ኣብ ዝብሕጎሉ ዝነበረ ወቕቲ መብዛሕትኣን ሃገራት ኣፍሪቃ ካብ መግዛእቲ ኤውሮጳ ተገላጊለን፡ ንፋስ ነጻነት ከስተንፍሳ ከለዋ፡ ኤርትራ ግን፡ ተስፋ ናጽነት ጸልሚቲዋ ነበረ። ፖለቲካዊ ቃልሲ ተጨውዮ ምሉእ ብምሉእ ናብ ረብሓ ኢትዮጵያ ተቐጥሩ ዝረኣዩ ብዙሓት ሃገራውያን ኣንጻር ኢትዮጵያ ውዳበታቶም ኣሓዩሉ። ኣብዚ መዳይቲ ብቐዳምነት ዝጥቀሱ ኣብ ግብጺ ዝመሃሩ ዝነበሩ ኤርትራውያን እዮም። ካብ ነዊሕ ዓመታት ኣብ ኣልኣዝሃር ብዙሓት ኤርትራውያን ናይ ትምህርቲ ዕድል ይረኽቡ ነበሩ። በዚ ድማ ኣብ መጀመርያ ሓምሳታት ብርክት ዝበሉ ኤርትራውያን ኣብ ካይሮ ይመሃሩ ነበሩ። ንሳቶም ካብ 1952 ጀሚሮም ስፖርታዊ ንጥፊታት ንምውህሃድ ከምኡውን ሓደስቲ ተመሃሮ ኣብ ዝመጽኡሉ ዕድላት ማህደረ ትምህርቲ ክረኽቡ ንምሕጋዝ ሓደ ማሕበር ኣቆሙ።

1956 ግብጺ ኣንጻር እስራኤል ኣብ ትዋግኣሉ ዝነበረት ግዜ ሃጺይ ሃይለስላሴ ምስ እስራኤል እዩ ወጊኑ። ከም ግብረ መልሲ ድማ ጀማል ዓብደል ናስር ንኤርትራውያን ፖለቲካዊ ኣፍልጦ ብምሃቡ፡ ወልደኣብ ወልደማርያም ብቋንቋታት ትግርኛን ዓረብን ናብ ህዝቢ ኤርትራ ዝቐንፀ፡ ፈነወ ሬድዮ ክጅምር ዕድል ረኸበ። ብዘይካዚ ኣብ 1956 ግብጺ ብቐንዱ ኣንጻር እስራኤል ክትዋጋእ ከላ ምስ ግብጺ ዝተሰለፈ ስዒድ ሑሴንን ብጸቱን ሓደ ምስጢራዊ ኣኼባ ብምክያድ፡ ኣብ ኤርትራ ተኸእሎ ምክያድ ብረታዊ ቃልሲ ብምግምጋም ንገዛእ ርእሶም “ሕማየት ኣልወጠን” ወይ “ተኸላኸልቲ ሃገር” ብዝብል ስያመ ጸውዑ። ተመሃሮ ካይሮ ኣብ 1959/60 ምስ ሓራካ ርክብ ፈጠሮም እኳ እንተነበሩ፡ ኣብ ክንዲ ምስ ሓራካ ምስቶም ኣብ ኤርትራ ዝነበሩ ዓበይቲ ፖለቲከኛታት ክሰርሑ ብምምራጻም ስዒድ ሑሴን ንመሓመድ ኣድም (ገሲር) ናብ ኢብራሂም ሱልጣንን እድሪስ መሓመድ ኣድምን (ኣቦ መንበር ባይቶ ኤርትራ ዝነበረ) ልኢኹ ካብ ኤርትራ ከምዝወጹ ገበረ። እዞም ክልተ ፖለቲከኛታት፡ ነቲ ጸውዒት ተቐቢሎም ኣብ መጋቢት 1959 ብዘይሕጋዊ መንገዲ ከሰላ ድሕሪ ምእታዎም ኤርትራውያን ወተሃደራት ሰራዊት ሱዳን ሓጊዞም ብቐጥታ ንካይሮ ኣምርሑ።

እቶም ኣብ ካይሮ ዝነበሩ ተመሃሮ፡ ንሸኽ ኢብራሂም ሱልጣንን ንኣቶ ወልደኣብ ወልደማርያምን (ደገፍቲ ናጽነት) ምስ ሸኽ እድሪስ መሓመድ ኣድም (ካብ መራሕቲ ተቐሲም ወይ ምምቃል) ነቲ ኣብ ግዜ ፖለቲካዊ ቃልሲ፡ ኣብ መንጎኦም ዝነበረ ፍልልይ ፈቲሖም መራሕቲ ክኾኑዎም ዝገበሩዎ ፈተነ ኣይሰለጠምን። እቲ ካብ ሰለስቲኦም ብዕድመ ዝነኣሰ እድሪስ መሓመድ ኣድም ግን፡ ምስ ተመሃሮ ካይሮ ዝሓሸ ቅርበትን ምርድዳእን ፈጠረ። ተመሃሮ ምስ እድሪስ ናብ ጎቦ ‘መቐደም’ ብምኻድ መደቦም ሓቢሮም ድሕሪ ምስምማዕ ማሕላ ፈጸሙ። ድሕሪ ተደጋጋሚ ኣኼባታት 10 ሓምለ 1960 ኣብ ካይሮ

‘ሓዲቸት አል- ሰመክ’ ኣብ ዝተባህለ ቦታ፡ መግዛእቲ ኢትዮጵያ ንምእላይ ብረታዊ ቃልሲ ምክያድ ኣብ ዝብል ሓሳብ ተሰማምዑ። ካብ መንጎኦም ማእከላይ ኮሚተ መሪጸም ድማ ንእድሪስ መሓመድ አድም ኣቡ መንበር ክኸውን መዘዝዎ። 17 ሓምለ 1960 እቲ ስሙ ውድብ - ጀብሃት ታሕሪር ኤርትራ (ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ) ምጻኑ ዘፍለጠ ምትእኽኻብ፡ ዕላማን ኣገባብ ቃልስን ዘነጽር መግለጺ ኣውጽኦ። ኣብ ዝቐጸለ ኣዋርሕ፡ ዘይከም ሓራካ ምቕም ተጋድሎ ሓርነት ብዕለ ኣወጀ። ኣንጻር እቶም ኣብ ኤርትራ ዓስኪሮም ዝነበሩ ወተሃደራት ኢትዮጵያ ኩናት ከካይድ ምጻኑ እውን ኣፍለጠ። እዞም ተመሃሮ ኣብ ካይሮ ኮይኖም ዝተፈላለዩ ተቐውሞታት የካይዱ ከምዝነበሩ፡ ናይቲ ግዜቲ ጋዜጣ ‘ዘመን’ ብ18 ግንቦት 1961 ዘውጸኦ ጽሑፍ ከምዚ ክብል ይገልጽ። “ኣብ ኣልኣዝሃር ዝመሃሩ ኤርትራውያን ተመሃሮ ነቲ ኣብ ካይሮ ዝርከብ ኤምባሲ ኢትዮጵያ ብምጥቃዕ፡ ኣብኡ ዝነበረ ዶክመንትታ ብምቅጻል ሓንቲ ንብረት እቲ ኤምባሲ ዝኾነት ኣውቶሞቢል እውን ኣቃጺሎም።”

ኣብ ምጅማር ሰውራ ካልኦት ዝለዓለ እጃም ዝነበሮም፡ እቶም ኣብ ሱዳን ዝነበሩ ኤርትራውያን ወተሃደራት እዮም። ኣብቲ ግዜቲ ኤርትራውያን ኣብ ሰራዊት መግዛእቲ እንግሊዝ ምዕስካር ልሙድ ተርእዮ ነበረ። በዚ መሰረት ናይታ ኣብ ምብራቕ ሱዳን ዝነበረት “ኣልኡርታ ኣልዓረብያ ኣሸርግያ” ዝሰማ ኣሃዱ ዓሳክር ዝበዝሑ ኤርትራውያን ነበሩ። መግዛእቲ እንግሊዝ ኣኸቲሙ ሱዳን ነጻነት ኣብ ዝተገናጸፈትሉ ህሞትውን እቶም ኤርትራውያን፡ ወተሃደራት ሱዳን ኮይኖም ቀጸሉ። እንተኾነ ብሰንኪ መበቆሎምን ትሑት ደረጃ ትምህርቶምን ርኡይ ዝኾነ ጅግንነት እናፈጸሙ መግርግ ኮነ ናእዳ ይረኽቡ ኣይነበሩን። ንሳቶም ካብታ ሱዳን ነጻ ዝወጸትላ ኣትሒዞም ብዛዕባ መንነቶምን ሃገሮምን ክግደሱን ክውደቡን ብምጅማር “መካዘማት ኣል ታሕሪር” ወይ “ውድብ ሓርነት” እትብሃል ንኣድሕዶም ዝተሓጋዝሉን ብዛዕባ ነጻነት ኤርትራ ሓሳብ ንሓሳብ ዝለዋወጡላን ምስጢራዊት ማሕበር ኣቐሙ።

ጣህር ሳልም ኣብ ምውዳብን ምምራሕን እዛ ማሕበር ዝለዓለ ተራ ነበሮ። ንሳቶም ካብ 1959 ኣብ ሓራካ ተወዲቦም እጃቦም እኳ እንተኣበርኩቱ ጸኒሖም ግን ምስጢራውን ዘይንጹርን ኣካይዳ ሓራካ ሕቶታት ከምዘልዕሉ ገበሮም። ኣብ መጨረሻታ ኣባል ተመሃሮ ካይሮ መሓመድ አደም እድሪስ (ገሲር) ካብ ካይሮ ንከሰላ መጺኡ ብረታዊ ቃልሲ ከተካይድ ዝቐመት ውድብ ከምዘላ ምስ ገለጸሎም ‘ፍታሕ ብሻምብቆ ብረት ጥራሕ እዩ ዝመጽእ’ ኢሎም ዝኣመኑ ገለ ወተሃደራት ንሓራካ ጠንጢኖም ናብ ተመሃሮ ካይሮ ዘንበሉ። ኣብ መንበር ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ እድሪስ መሓመድ አደም ከሰላ መጺኡ ምስኡም ርክብ ድሕሪ ምክያዱ ድማ፡ ብረታዊ ቃልሲ ንምጅማር ተሰማምዑ። እዞም ወተሃደራት ብሉጽ ታዕሊም፡ ናይ ውግእ ተመኩሮን ወተሃደራዊ ታክቲክን ዝፈልጡ ተባዓት ዓሳክር እኳ እንተነበሩ፡ ኣብ ኤርትራ ሰውራ ንምጅማር ዘኸእሎም ባይታን ዓቕምን ደገፍን ኣይነበሮምን። በዚ ግን ተስፋ ኣይቈረጹን። ብዘለዎም ዓቕሚ ኣደስቲ ኣባላት ክውድቡ፡ ብረትን ጥይትን ክእክቡ፡ ከምኡውን ኣብ ውሽጢ ኤርትራ ዳህሳስን ስለያን ከካይዱ ብወኒ ኣንቀዱ። ጣህር ሳልም፡ ዑመር እዛዝ፡ ባበክር መሓመድ እድሪስ፡ መሓመድ ሰዓድ አደም፡ አደም ግንድፍል፡ መሓመድ እድሪስ ሓጅን ካልኦትን ጭቡጥ ኩነታት ኤርትራ ክዕዘቡን ክውድቡን ኣብ ግዜ ዓመታዊ ዕረፍቶም ብመደብ ናብ ከተማታት ተሰነይ፡ ኣቐርደት፡ ከረን፡ ኣስመራ ፋሕ ብምባል ዕላማ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ (ጀብሃ) እናገለጹ ንብዙሓት ወዲቦም ንሱዳን ተመልሱ።

ሓዳስ ኤርትራ